

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Братішко Юлії Сергіївни

на тему: «Теоретичні та практичні підходи до управління системою соціальної відповідальності у фармації», представлену до спеціалізованої вченої ради Д 64.605.02 при Національному фармацевтичному університеті на здобуття наукового ступеня доктора фармацевтичних наук за спеціальністю 15.00.01 – технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація

Ступінь актуальності обраної теми дисертації. Дисертаційна робота Братішко Ю. С. присвячена актуальній на сьогодні проблемі, а саме розробці науково-практичних зasad управління соціально відповідальною діяльністю вітчизняних фармацевтичних компаній. Це спричинено зростаючою роллю використання інструментів соціально відповідального позицювання та ефективного управління соціально спрямованою діяльністю для реалізації головної мети діяльності фармацевтичних компаній – забезпечення якості, ефективності та доступності фармацевтичного забезпечення населення. Крім того, впровадження підходів та інструментів соціально відповідального менеджменту у діяльність вітчизняних фармацевтичних компаній сприяє зростанню їх інвестиційної привабливості та покращенню ділової репутації, що позитивно впливає на підвищення їх конкурентоспроможності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково дослідних робіт НФаУ «Економічний механізм управління розвитком фармацевтичних підприємств в умовах впровадження менеджменту якості» (номер державної реєстрації 0108U009175), «Формування соціально-орієнтованої інноваційно-логістичної моделі розвитку фармацевтичної галузі України» (номер державної реєстрації 0114U000961), тема дисертації затверджена Вченою радою НФаУ (протокол № 81 від 19.06.2013 р.), уточнена (протокол № 5 від 26.06.2020 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані у дисертаційній роботі та їх достовірність. Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертації Братішко Ю.С., засновані на необхідному дослідницькому, інформаційному, статистичному та експериментальному обсягу даних. Дисертаційні дослідження виконані на належному науковому рівні з використанням сучасних методів зі статистичною обробкою даних.

Структура дисертації відповідає сучасним вимогам. На початку дисертаційної роботи наведені анотація українською та англійською мовами і список публікацій. Робота складається зі вступу, восьми розділів, висновків, переліку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтований вібір теми дослідження, її актуальність, мета, завдання, об'єкти, предмет, методи дослідження, визначена наукова новизна отриманих результатів та їх практичне значення, окреслений особистий внесок здобувача, апробація результатів, обсяг і структура дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади розвитку і управління соціальною відповідальністю суб'єктів фармацевтичного ринку» авторкою визначена актуальність управління соціальною відповідальністю фармацевтичних компаній в умовах сьогодення. Досліджені причини загострення уваги до соціальної відповідальності. Проведений глибокий теоретичний аналіз сучасних підходів до визначення сутності та значення соціальної відповідальності фармацевтичних компаній. Проаналізовані праці: Громовика Б., Кабачної А., Книша Є., Котвіцької А., Мнушко З., Немченко А., Посилкіної О., Ткаченко Н., Толочка В., Унгурян Л. та інших вчених фармації України. Досліджений закордонний та вітчизняний досвід управління соціальною відповідальністю фармацевтичного бізнесу. Проаналізовані особливості існуючих моделей соціальної відповідальності. Доведена необхідність формування методологічних підходів і методичного інструментарію управління соціальною відповідальною діяльністю фармацевтичних компаній в умовах сьогодення.

У другому розділі обґрунтована методологія та напрям дисертаційного дослідження. Визначені специфічні характеристики національної моделі соціальної

відповідальності, що відображає авторське розуміння сутності цієї дефініції. Визначені наукові принципи, на які повинна опиратися система управління соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу в Україні, зважаючи на загальновітові тенденції і вимоги міжнародних стандартів. Авторкою побудована концептуальна модель соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу в нових умовах господарювання, визначені її рівні.

Детально описані етапи дисертаційного дослідження за науковими напрямками, викладено їх теоретико-прикладне, науково-методичне, науково-практичне обґрунтування. Описана інформаційна база для проведення дисертаційного дослідження та методи його проведення. Визначений взаємозв'язок етапів, напрямків та практичних результатів дисертаційного дослідження.

У третьому розділі «Дослідження нормативно правового забезпечення регулювання соціально відповідальної діяльності суб’єктів фармацевтичного ринку в Україні і за кордоном» агреговані міжнародні та європейські ініціативи та концепції соціальної відповідальності. Побудована класифікація вітчизняної нормативно-правової бази за основними напрямами соціальної відповідальності. Проведене дослідження регуляторної бази в сфері корпоративної соціальної відповідальності фармацевтичних компаній.

Згруповані існуючі міжнародні стандарти і керівництва з питань корпоративної соціальної відповідальності. Запропонована класифікація регулюючих стандартів за напрямами соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу. Проведений аналіз частоти впровадження виробничими фармацевтичними компаніями стандартів, які регламентують різні аспекти соціальної відповідальності.

Визначено, що чинна нормативно-правова база та імплементація Україною низки міжнародних стандартів із соціальної відповідальності бізнесу створюють в країні належну нормативну основу для реалізації концепції соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу.

У четвертому розділі проведено глибоке дослідження мотивів формування та розвитку системи соціальної відповідальності у вітчизняних фармацевтичних

компаніях. Авторкою встановлено що, впровадження системи соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу дозволяє: визначити та оцінити проблеми у сфері соціальної відповідальності; створити засади ефективного менеджменту якості; визначити сукупність ресурсів, що можуть бути спрямовані компаніями на забезпечення соціально відповідальної діяльності; розробити ефективну систему управління соціально відповідальною діяльністю; забезпечити створення системи партнерських відносин із стейкхолдерами, що є важливим кроком для підвищення їх інвестиційної привабливості та підвищення лояльності споживачів.

Також в цьому розділі проведений аналіз ризиків соціально відповідальної діяльності фармацевтичних компаній. Узагальнена класифікація ризиків соціально відповідальної діяльності фармацевтичних компаній. Проведена оцінка вагомості та вірогідності настання ризиків соціально відповідальної діяльності. Встановлено, що під час здійснення (або відмови від здійснення) соціально відповідальної діяльності фармацевтичні компанії повинні враховувати репутаційні, кадрові та фінансові наслідки. Критично вагомим є репутаційний ризик.

Авторкою визначені рівні соціально відповідальної діяльності фармацевтичних компаній та основні стейкхолдери. Досліджені складові соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу із зазначенням ступеня їх реалізації дослідженими фармацевтичними компаніями. Проведене експертне ранжування існуючих проблем та пріоритетних напрямків соціально відповідальної діяльності фармацевтичних компаній, що є підґрунтям для формування системи управління нею.

У п'ятому розділі побудована система оцінки фактичного рівня соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу. Шляхом багатоетапного відбору сформована сукупність показників, які характеризують соціальну відповідальність, детально описана методика їх розрахунку. Запропоновано використання інтегрального показника рівня соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу. Побудований алгоритм оцінки соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу.

За допомогою програми Statistica проведена оцінка соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу та здійснений кластерний аналіз досліджуваних

фармацевтичних компаній за її рівнем. Визначені компанії-лідери за рівнес соціальної відповідальності. Завершується розділ розробкою рекомендацій щодо уdosконалення процесу складання соціальної звітності. Доведено, що впровадження практики соціального звітування є великим кроком у бік європейських стандартів ведення бізнесу чесно, відкрито, прозоро та відповідально. Також соціальний звіт є певним сигналом іноземному інвесторові про те, що компанія має довгостроковий план розвитку, піклується про свою репутацію та заслуговує на довіру.

Шостий розділ дисертації присвячений розробці алгоритму формування і управління системою соціальної відповідальності у вітчизняних фармацевтичних компаніях. В цьому розділі названі та детально описані етапи формування системи соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу. Визначено, що у процесі формування ефективної структури управління соціально відповідальною діяльністю фармацевтичні компанії вирішують такі завдання: визначення типу структури; уточнення складу підрозділу з управління соціальною відповідальністю; встановлення кількості адміністративно-управлінського персоналу; визначення характеру взаємодії та підпорядкування ланок фармкомпанії; проведення розрахунків щодо витрат на утримання апарату управління. Авторкою здійснене проектування організаційної структури управління соціально відповідальною діяльністю фармацевтичних компаній. Представлені визначені функціональні сфери управління соціально відповідальною діяльністю. Зазначено, що доцільність створення сектора управління соціально відповідальною діяльністю у фармацевтичних компаніях обумовлена поступовим зростанням масштабів їх соціальної діяльності, впровадженням стандартів корпоративної культури, вимог менеджменту якості тощо. Для належного організаційного забезпечення процесу управління соціальною відповідальністю авторкою розроблені положення про службу (відділ, сектор) соціальної відповідальності та посадова інструкція менеджера (управителя) із соціальної та корпоративної відповідальності, а також розроблені проекти внутрішніх корпоративних стандартів із соціальної відповідальності для фармацевтичного виробника, оптової фармацевтичної компанії та аптечної мережі. Встановлено, що внутрішній корпоративний стандарт із соціальної відповідальності:

1) забезпечує підвищення інвестиційної привабливості компанії; 2) робить компанію привабливою як роботодавця; 3) регулює поведінку співробітників на робочому місці; 4) чітко визначає основні цілі та цінності і посилює корпоративну ідентичність фармкомпаній; 5) є основою ефективної системи зовнішніх і внутрішніх комунікацій компанії.

У **сьомому розділі «Розробка науково-практичних засад підготовки фахівців з управління соціальною відповідальністю для потреб вітчизняної фармації»** проведений аналіз потреби фармації України у фахівцях з управління соціальною відповідальністю, досліджені та узагальнені вимоги фармацевтичних компаній-роботодавців до фахівців з управління соціальною відповідальністю. Значну увагу у цьому розділі приділено розробці проекту професійного стандарту для посади «менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності» фармацевтичних компаній. Доведено, що професійний стандарт може застосовуватися для: визначення вимог до кваліфікаційних і спеціальних знань працівників, їхніх завдань, обов'язків та спеціалізації; створення умов для професійного розвитку працівників і підвищення якості їхньої праці; нормування праці; визначення посадових (робочих) завдань та обов'язків працівників, планування їхнього професійного зростання, розроблення посадових (робочих) інструкцій (за потреби); організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, у т. ч. шляхом неформального навчання й підтвердження результатів неформального навчання; впливу на формування вимог до продуктивності праці та виробництва продукції (надання послуг); підбору, укомплектування штату працівників; обґрунтування рішень, що ухвалюються за результатами атестації, сертифікації працівників; тарифікації, категоріювання посад і професій (за потреби); розроблення стандартів підприємства; формування систем мотивації та стимулювання персоналу. Проведені дослідження стану підготовки менеджерів із соціальної відповідальністі в Україні. Встановлено, що жоден заклад вищої освіти України у 2019 не здійснював набір здобувачів вищої освіти за фахом управління соціальною відповідальністю. Враховуючи актуальність підготовки таких фахівців для потреб вітчизнені

няної фармації, запропонований проект освітньої програми «Управління соціальною відповіальністю» та відповідний навчальний план підготовки. Сформований перелік обов'язкових та варіативних компонент освітньої програми «Управління соціальною відповіальністю». По результатах аналізу вітчизняного та закордонного досвіду підготовки фахівців із соціальної відповіальності сформований перелік програмних результатів навчання за освітньою програмою «Управління соціальною відповіальністю» для фармації, що дозволить здійснювати підготовку таких фахівців як з врахуванням вимог роботодавців, так і світових тенденцій щодо специфіки підготовки менеджерів із соціальної відповіальності.

Заключним восьмим розділом дисертаційної роботи Братішко Ю. С. є розробка механізму державного регулювання соціальної відповіальності фармацевтичного бізнесу. Даний розділ містить аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду державного регулювання соціальної відповіальності фармацевтичного бізнесу. На підставі вивчення світового досвіду запропонована схема побудови інституціональної вертикаль управління соціальною відповіальністю фармацевтичного бізнесу. Запропонований механізм державного регулювання соціальної відповіальності фармацевтичного бізнесу. Доведено, що державне регулювання соціальної відповіальності фармацевтичного бізнесу в умовах демократизації має забезпечувати розвиток партнерських відносин між владою і бізнесом. Завдання держави при цьому має полягати у поєднанні ініціативних заходів державної політики із застосуванням, у разі необхідності, засобів додаткового регулювання як інструментів стимулюючого характеру. У цьому розділі здійснена оцінка впливу державного регулювання соціальної відповіальності фармацевтичного бізнесу і розвитку державно-приватного соціального партнерства на рівень сталого розвитку фармацевтичних компаній. Проведені дослідження підтверджують, що розвиток державно-приватного соціального партнерства на підставі впровадження механізму регулювання соціальної відповіальності фармацевтичного бізнесу має суттєві зиски у вигляді зростання індексу сталого розвитку, що має беззаперечне

значення у сенсі забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних фармацевтичних компаній, підвищення рівня їх інвестиційної привабливості, підвищення лояльності персоналу та бізнес партнерів тощо.

Висновки по дисертаційній роботі Братішко Ю. С. повністю відображають виконання поставлених завдань дослідження, одержаних результатів та рекомендацій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в системному методологічному, науково-практичному обґрунтуванні принципів, напрямів, методик, механізмів та інструментів розвитку управління соціально-відповідальним бізнесом фармацевтичних організацій з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Уперед:

- введено до наукового обігу категорії «соціальна відповідальність фармацевтичного бізнесу», «концепція соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу», «сталий соціально-економічний розвиток фармацевтичних підприємств»;

- побудована концептуальна модель соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу, визначені її складові, що дозволяє усвідомити унікальність та багатоаспектність соціально відповідальної діяльності суб'єктів фармацевтичного ринку, зважаючи на соціальну значимість фармації;

- вперше розроблений алгоритм та визначені етапи формування системи соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу, що дозволяє: визначити та оцінити проблеми у сфері соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу, створити наукові засади розвитку менеджменту соціальної відповідальності у фармацевтичних компаніях; визначити сукупність ресурсів, що можуть бути спрямовані фармацевтичними компаніями на побудову належної системи соціальної відповідальності; розробити принципи запровадження соціальної відповідальності на різних рівнях управління фармацією через розвиток практики складання та оприлюднення соціальних звітів та рейтингів соціальної відповідальності;

- обґрунтовані принципи, підходи, методи, інструментарій та відповідне інформаційне, нормативне, методичне забезпечення процесу формування ефективної системи управління соціальною відповідальністю фармацевтичного бізнесу;

– вперше розроблена методика оцінки соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу, обґрутована та опрацьована система показників, яка дозволяє здійснювати рейтингування фармацевтичні компанії за рівнем соціальної відповідальності, і на підставі запропонованої методики проведено кластеризацію досліджуваних фармацевтичних компаній за розрахованим інтегральним показником рівня соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу;

– вперше розроблені науково-практичні засади ідентифікації та оцінки ризиків, притаманних соціально відповідальній діяльності фармацевтичних компаній, запропонована методика оцінки рівня їх критичності;

– розроблено модель організаційного забезпечення управління соціально відповідальною діяльністю фармацевтичних компаній, визначені функціональні сфери цього управління, що дозволяє чітко встановити ступінь відповідальності конкретного фахівця за досягнення цілей стратегії корпоративної соціальної відповідальності;

– розроблено проект професійного стандарту для посади «менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності» фармацевтичних компаній, що дозволить підвищити ефективність підбору і найму персоналу на цю посаду;

– розроблений проект освітньо-професійної програми «Управління соціальною відповідальністю», метою якої є підготовка кваліфікованих менеджерів в сфері управління соціальною відповідальністю фармацевтичного бізнесу;

– розроблений навчальний план підготовки менеджера (управителя) із соціальної та корпоративної відповідальності у Національному фармацевтичному університеті на підставі аналізу кращого вітчизняного та закордонного досвіду з підготовки фахівців такого профілю.

Удосконалено:

– сутнісне наповнення категорійного апарату: «ділова репутація фармацевтичного підприємства», «соціальний менеджмент у фармації», «корпоративна культура фармацевтичного підприємства»;

- національну модель соціальної відповідальності, що підвищує усвідомлення значимості соціально відповідальної діяльності компаній та формує уявлення про історичні, соціальні й економічні умови її формування;
- удосконалені методичні підходи до класифікації та оцінки ризиків соціально відповідальної діяльності фармацевтичних компаній у відповідності до міжнародних стандартів і з урахуванням специфіки функціонування суб'єктів фармацевтичного ринку;
- науково-методичні підходи до розробки внутрішнього стандарту із корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів фармацевтичного ринку;
- процес формування основних функціональних обов'язків фахівців із соціальної відповідальності за вимогами фармацевтичних роботодавців та підходи до визначення ключових компетентностей менеджера із соціальної відповідальності фармацевтичних компаній;
- механізм державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу;
- організаційну побудову інституціональної вертикаль регулювання соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу;
- науково-методичні підходи до складання соціальної звітності суб'єктів фармацевтичного ринку.

Набуло подальшого розвитку:

- змістовне наповнення концепції корпоративної соціальної відповідальності фармацевтичних компаній;
- рівнева модель соціальної відповідальності фармацевтичної компанії, яка дозволяє визначити етапи крокування компанії до статусу соціально відповідальної організації;
- наукові підходи до вивчення мотивів та оцінки ризиків соціально відповідальної діяльності фармацевтичних компаній.

Означені положення наукової новизни підтвердженні шістьма свідоцтвами про авторське право на твір, три розробки внесені до Переліку наукової (науково-технічної) продукції, призначеної для впровадження досягнень медичної науки у

сферу охорони здоров'я, удосконалена у ході дисертаційних досліджень термінологія включена до Фармацевтичної енциклопедії.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані науково-практичні розробки створюють теоретичне та методичне підґрунтя для побудови і подальшого розвитку системи управління соціальної відповідальності фармацевтичного бізнесу. На підставі отриманих результатів взято участь у роботі робочої групи з маркетингових досліджень фармацевтичного ринку праці, створеної у НФаУ. Дисерантка є членом проектної групи з освітньої програми «Управління охороною здоров'я та фармацевтичним бізнесом». На результати дослідження одержано 99 актів впровадження. Розроблені навчальні робочі програми з дисциплін «Соціальна відповідальність» і «Соціально-економічна безпека» для підготовки здобувачів вищої освіти першого бакалаврського та другого магістерського рівня за освітніми програмами «Управління охороною здоров'я та фармацевтичним бізнесом», «Економіка підприємства», «Маркетинг», які затверджені методичною профільною комісією з економічних дисциплін і центральною методичною радою НФаУ та впроваджені у навчальний процес кафедри управління, економіки та забезпечення якості у фармації.

Повнота викладу в опублікованих працях. За матеріалами дисертаційної роботи опубліковано 72 наукові праці, зокрема: 24 статті (із них – 19 у вітчизняних фахових виданнях, 5 – у наукових виданнях інших держав, у тому числі дві статті опубліковані у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз Scopus і Web of Science), 5 колективних монографій, 6 науково-методичних рекомендацій, одержано 6 свідоцтв про авторське право на твір, 5 навчальних посібників, 18 наукових статей в інших виданнях, 8 тез доповідей; 16 публікацій із загальної кількості є одноосібними.

Публікації та автореферат Братішко Ю.С. відображають основний зміст роботи. Результати окремих етапів дослідження широко апробовані на різного рівня наукових заходах – з'їздах, симпозіумах, зарубіжних та вітчизняних науково-практичних конференціях.

Подальший розвиток дисертаційних досліджень вбачається в розширенні бази впровадження запропонованих науково-практичних розробок та відстеженні ефективності їх використання.

Оцінюючи значно високий рівень виконання й представлення дисертаційної роботи, варто висловити деякі **побажання та зауваження**:

1. У розділі 2.1 визначено наукові принципи, на які повинна спиратися система управління СВФБ в Україні. На мою думку, перелік принципів потрібно розширити, додавши принцип «нормативність». Адже на далі, у розділах 3, 6, 8 мова йде про дослідження нормативно-правового забезпечення регулювання СВФБ (кодекси, стандарти, накази, настанови тощо).

2. У розділі 3.2 представлений аналіз частоти впровадження фармацевтичними компаніями стандартів, які регламентують різні аспекти СВ (рис. 3.3) (проналізовано 28 ФК). Доцільно було би надати обґрунтування вибору саме вказаних компаній або вказати критерії, за якими проводився відбір виробників, дистрибуторів, аптечних мереж.

3. Не зрозуміло як узгоджується інформація рис. 4.15 – схема реалізації СВФБ за трьома рівнями з рис. 2.3, де надана п'ятирівнева модель СВ. Доцільно було би представити пояснення саме у цьому розділі.

4. У розділі 4.3 представлено результати аналізу діяльності 23 СФР і думок 130 експертів з 5 областей України (С. 179). Доцільно було би пояснити які саме області були залучені до дослідження і чим обумовлений їх вибір.

5. У табл. 5.4. «Характеристика показників відповідальності фармацевтичних компаній перед персоналом та суспільством» наведено невдале визначення χ_{cgy} – кількість робочих місць з нормальними санітарно – гігієнічними умовами (С.210). Незрозуміло як рахувати «місця з нормальними умовами» і «ненормальними умовами» для виробників, дистрибуторів чи аптечних закладів, адже СФР отримують ліцензію на той чи інший вид діяльності. Доцільно було би до таблиці додати пояснення на деякі кофіцієнти.

6. У висновку 3 до розділу 8 зазначено, що були визначені перешкоди становлення СВБ. Доцільно було би розширити висновок, вказавши хоча б три головні перешкоди, на які слід звернути увагу.

7. Мають місце поодинокі друкарські помилки, орфографічні та синтаксичні недоліки.

Однак вказані зауваження не є суттєвими і принциповими та не знижують позитивного сприйняття й досить високої загальної оцінки дисертаційної роботи.

Висновок. Дисертаційна робота Братішко Ю. С. на тему: «Теоретичні та практичні підходи до управління системою соціальної відповідальності у фармації» є завершеною науковою працею, яка за рівнем наукової новизни, практичним значенням, обсягом проведених досліджень, рівнем їх виконання, достовірністю отриманих результатів відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертаційних робіт Постановою КМУ від 24.07.2013 № 567 «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів». Отже, Братішко Юлія Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора фармацевтичних наук за спеціальністю 15.00.01 – технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація.

Офіційний опонент:

д.фарм.н., доц.,

доц. каф. управління та

економіки фармації

Запорізького державного
 медичного університету

Ткаченко Н. О.

Баєдуліна В. Г.